

Grāmatas jālasa lēni

Alīse Vorobeja
19/10/2020

Starptautiskā Jaunā teātra festivāla *Homo Novus* izrādes *Laiks ir iesnauadies pēcpusdienas saulē* apmeklētājas dienasgrāmata

Esmu rezervējusi grāmatas katalogā. Neesmu vēl iedziļinājusies, kādas tās ir, nebija laika – brīvbiļetes izķer, jo tā ir viena no nedaudzajām un ierobežotajām iespējām dzīvajām grāmatām piekļūt un jāizlasa taču visas!

Sakārtoju kalendāru tā, lai nepalaistu garām nevienu no septiņām grāmatām. Manāms satraukums, gluži kā pirms randiņa. Uz sekundi pat iedomājos, ka varētu tikšanos atcelt, jo pakrūtē kņud un urda. Atnāku uz bibliotēku, un tur ne gluži plauktā, bet ādas dīvānā rāmi gaida mana pirmā dzīvā grāmata.

„Labvakar! Mani sauc Valdis, tas ir, Veņička,” saka grāmata un pavada mani uz lasītavu. „Tas parasti notiek tur, bet varam arī šeit,” grāmata paskaidro un ļauj izvēlēties lasīšanai ērtāko krēslu.

Iekārtojos, samulstu no viens-pret-vienu tuvības, pārsēžos citā krēslā un, visbeidzot, sastingstu eksaltētās gaidās.

„Maskava. Ceļā uz Kurskas staciju,” bilst Veņička izteiksmīgā Valda Ābola baritonā Ulda Tīrona tulkojumā un sāk mūsu abu ceļojumu.

Veņička stāsta par heresu un par lustru, Tā Kunga eņģeļu balsīm un par to, ka „visam pasaulē jānotiek lēni un nepareizi, lai cilvēks nekļūtu skumjš un apjucis”.¹

Lēni, jo grāmatu nevar ātri „izraut cauri” un uzreiz saprast visu pasauli.

Nepareizi, jo, rezervējot biļetes uz izrādēm, iezagās vainas apziņa par to, ka esmu savtīgi piesavinājusies visas dzīvās grāmatas sev vienai, laupot šo satikšanās burvību kādam līdzcilvēkam. Tai pat laikā silda doma, ka laiks, kurš iesnauadies pēcpusdienas saulē, pieder tikai man un manai grāmatai.

Nepareizi, jo kas gan tur pareizs un izdevīgs – dot iespēju apmeklēt izrādes netīši izredzētai saujai skatītāju, turklāt bez maksas. Nepareizi, jo, kā jau Jaunā teātra institūta nosaukumā iekodēts un vispārzināms – nekas dogmatisks un tradicionāls šeit, par laimi, nenotiks.

Nepareizi, jo kas gan šajā distancēšanās laikmetā ir pareizs? Absurdi formālā distancēšanās kultūras pasākumos, kad tūlīt pēc tam pat nav izvēles – pareizi vai nepareizi –, jo vienkārši nav fiziskas iespējas distancēties, piemēram, sabiedriskajā transportā?

Lēni, jo šogad Starptautiskā Jaunā teātra festivāla *Homo Novus* programma lielā mērā ir orientēta uz individu, uz lēnām disciplinām – lasīšanu, vērošanu, pastaigu, klausīšanos, ieklausīšanos. Festivāla programmas ievadā to pasaka arī programmas kuratore un ilggadējā Latvijas Jaunā teātra institūta direktore Gundega Laiviņa: „Vairāki festivāla darbi aicina piedzīvot radikālu intimitāti distancēšanās apstākļos, šoreiz vairāk domājot par pirms- un pēc pandēmijas pasauli, kur distancēšanās nav spiesta lieta, bet ir labprātīga izvēle. Jo tas, nenoliedzami, ir vieglāk nekā klausīties, satikties aci pret aci, pieskarties, praktizēt uzmanību kā ētikas kategoriju.”²

Pāris dienu vēlāk, kad festivāls ir noslēdzies, esmu katarsē izraudājusies, no daudzstāvu stāvlaukuma terases raugoties uz Sporta pils meiju mežu ar lēni kūstošiem ledāju pārpalikumiem, dārgo pilsētas gaisu sildošiem eļļas radiatoriem un galvā skanošām Kirila Ēča vārsēm Artūra Čukura balsi: „Saskrien pūsmaņas siltas, tad pūsmaņas aukstas, tad pūsmaņas siltas, tad pūsmaņas aukstas [...] un, ja nezināt, tad nezināt no visas sirds,” – kad jauns un savā brīvībā vēl, cerams, neierobežots bērns Gaismas pils (vai Stikla kalna) smailē man ir pareģojis nākotni, kas tomēr ir pašas rokās; kad esmu pieskārusies vairākām it kā svešām, bet pēc sekundes jau siltām un mīļām nepazīstamu cilvēku plaukstām un izjutusi visu pasaules atbildību un pateicību par laiku, ko šis cilvēks velta man; visbeidzot, lasu Venedikta Jerofejeva poēmu *Maskava–Gailīši* drukātas grāmatas formātā un gan Veņičkas, gan Gundegas Laiviņas atziņu uztveru kā personīgo kopsavilkumu un esenci šīgada *Homo Novus* apmeklētajām izrādēm.

Kā var lasīt projekta *Laiks is iesnaudies pēcpusdienas saulē* pavadošajā grāmatā,³ ideja apgūt grāmatas un vārds vārdā tās pārstāstīt citiem nāk no Reja Bredberija zinātniskās fantastikas romāna *451 grāds pēc Fārenheita*, kas apraksta iedomātu totalitāru nākotnes sabiedrību, kurā grāmatas ir aizliegtas un tiek dedzinātas (451 grāds pēc Fārenheita ir papīra degšanas temperatūra), jo individuāls viedoklis un kritiskā domāšana uzskatāma par visu nelaimju un nesaskaņu cēloni. Distopijas nomāktais galvenais varonis pievienojas kādam pagrīdes grupējumam, kura biedri nodarbojas ar grāmatu tekstu mācīšanos, lai tās saglabātu nākotnes lietošanai. Māksliniece Mete Edvardsenā šo ideju pārnēs rālītātē ar nolūku radīt laboratoriju cilvēka atmiņas kapacitātes pētniecībai, dažādo tekstu iegaumēšanas tehniku dokumentēšanai, dzīvās bibliotēkas veidošanai un citiem gan paredzamiem, gan pavisam negaidītiem aspektiem, kas ar laiku atklājas, turpinot šo projektu nu jau desmit gadu (projekts pirmizrādi piedzīvoja 2010. gadā) un pulcējot vairāk nekā astoņdesmit dzīvo grāmatu bibliotēku vismaz četrpadsmit valodās. Nu bibliotēkai piepulcējušās arī septiņas dzīvās grāmatas no Latvijas, latviešu valoda un līdzās latviski tulkotajiem pasaules autoriem arī viens latviešu autors – Guntis Berelis ar grāmatu *Agnese un Tumsas valdnieks* –, par ko parūpējusies viena no dzīvajām grāmatām – horeogrāfe Agate Bankava.

Dzīvo grāmatu bibliotēkas nosaukums *Laiks ir iesnauadies pēcpusdienas saulē* ir aizgūts no angļu dzejnieka Aleksandra Smita 1863. gadā izdotā eseju krājuma, kuru R. Bredberija romāna *451 grāds pēc Fārenheita* protagonistis – ugunsdzēsējs – uzšķir kādas kundzītes mājās reida laikā. Šis teikums Bredberija romāna varonim ir izšķirošs un neatgriezeniski izmaina viņa pārlicību.

Metes Edvardsenas iecere ir nebeidzams un nepārtraukts grāmatas mācīšanās process, turpinot apgūt un atcerēties aizvien tālākas grāmatas nodaļas, lai lasītājs pēc kāda laika var atkal atgriezties dzīvo grāmatu bibliotēkā un lasīt savu grāmatu tālāk.

Kā izvēlētas grāmatas, šķiet, ir viens no jautājumiem, kuri visvairāk interesē lasītāju. Man nez kāpēc šis jautājums ienāk prātā tikai pie ceturtais grāmatas apmeklējuma (vai lasīšanas), tāpēc visām grāmatām to neizdodas pajautāt. Bet nu par visu Latvijas dzīvo grāmatu bibliotēkas krājumu pēc kārtas.

Kā jau minēju, manu dzīvo grāmatu bibliotēku atklāja Venedikta Jerofejeva *Maskava–Gailīši*, kuras pirmās divdesmit lappuses no galvas apguvis Valdis Ābols. Viņam par pārsteigumu, biju vienīgā no četriem vai pieciem līdzšinējiem lasītājiem, kas ar poēmu sastapās pirmoreiz. Savukārt man par pārsteigumu, Veņička manā apziņā jau bija ieguvis pārlicinošu un, visticamāk, neizdzēšamu Valda Ābola izskatu, balss tembru un intonāciju, kad tūlīt pēc tikšanās metos meklēt grāmatu bibliotēkā un lasīt tālāk. Iespējams, tāpēc, ka tekstu viegli uztveramu un personisku dara poēmas izklāsts pirmajā personā. Valoda raisījās tik organiski, ka izdzēsa priekšlasījuma priekšstatu un ļāva dzīvo grāmatu uzskatīt par savas personīgās pieredzes stāstītāju. Lielī un pelnīti komplimenti gan par deklamāciju, gan dziedājumu.

Līdzīgi notika arī ar Dmitrija Gaitjukičiča izvēlēto Fjodora Dostojevskā *Noziegumu un sodu*. Tā kā ar šo grāmatu esmu, atļaušos familiaritāti, lielākā vai mazākā mērā „uz tu”, Raskoļņikovs Dmitrija piezemētājā un rēnajā, taču spriedzes pilnajā lasījumā parādījās pavisam citā amplitūdā, ļaujot saskatīt aizvien jaunas šķautnes šajā tēlā. Pirmkārt, ārkārtīgi iepriecinošs bija fakts, ka Dmitrijs izvēlējies Dostojevski mācīties savā dzimtajā un romāna oriģinālvalodā, otrkārt, Dmitrija Raskoļņikovs vizuāli nepauda it nekādu tramīgumu, gluži pretēji – šķita ļoti nosvērts un savaldīgs. Izmisušā, depresijas pārņemtā studenta apšaubāmais izdzīvošanas plāns pārtapa vēl smalkāk izplānotā, vēl viltīgākā un tālredzīgākā noziegumā, kura kulminācija un sekas diemžēl tā arī palika neizlasītajās dzīvās grāmatas lappusēs. Brīdi, kad Raskoļņikovs vēl tikko baudpilni vienā rāvienā izdzer veldzējošu alus kausu piesvīdušajā Pēterburgas dīkdieņu krogā, apstulbināja negaidītā atgriešanās Latvijas Nacionālās bibliotēkas 2. stāva atpūtas zonā, kur atpakaļ par Dmitriju pārtapušais Raskoļņikovs latviešu mēlē paziņoja, ka šodien grāmata beidzas šeit.

Sevišķi silta satikšanās notika ar Māru Brašmani, kura bija pārtapusi Tūves Jansones stāstā *Murmulis, kas milēja klusumu*. Vēl pirms stāsta uzsākšanas, braucot liftā, Māra atzina, ka projektam piekritusi, lai trenētu atmiņu. Klausoties Murmuļa nespējā sadzīvot ar viņa pārliceku skaļo un dzīvespriecīgo ģimeni, vēlmi distancēties no straujās ārpusaules un pēc iespējas ātrāk aiziet pensijā, gar acīm slidēja Māras Brašmanes fotogrāfiju albums *Manas jaunības pilsēta*, uzšķirot miglas apņemto zirga pajūgu Birznieka–Upīša ielā, nupat uzspurgušos baložus Centrāltirgus laukumā, dejas uz Rīgas jumtiem, kafejnīcās un piemājas dārziņos dzīvi svinošas Latvijas kultūras personības – tas viss līdz ar Murmuļa ģimenes atrakciju parku mutuļoja te šeit, te kaut kur paralēli, te attālināti. Tu skaties uz

mizantropu Murmulī un saproti, ka tas esi tu. Tu skaties uz Murmulī, kurš tomēr nevar bez sabiedrības izdzīvot, un tas atkal esi tu. Tu skaties uz Māru Brašmani un nespēj noticēt, ka tu esi te.

Diezgan grūtu uzdevumu bija izvēlēties Reinis Ivanovs (kā arī vēlāk sarunā to pats atklāja), pārtapdams par Rolanda Simona-Šēfera *Mazo filosofiju Berenikei*. Neskatoties uz to, ka šīs grāmatas valoda tomēr ir mazāk plūstoša, Reiņa izvēlētais darbs ne tikai runāja, bet arī lika domāt par valodas uzdevumiem un funkcijām, vairāk par šī projekta racionālajiem, mazāk emocionālajiem un mākslinieciskajiem sasniegumiem. Ar Reini atļāvāmies vēl pusstundu uzskatīties sarunās par teksta apgūšanas un atcerēšanās mehānismiem. Ja vēlāk, jautājot par teksta mācīšanos, Agate Bankava atbildēs, ka tekstu apgūvusi, to vairākkārt pārrakstot ar roku, tad Reinis Ivanovs uzbur krāsu un topogrāfijas metodi teksta apgūšanā. Problemātiskās vietas tiek krāsotas vienā krāsā, vissarežģītākās – otrā, bet tādas, kas kalpo kā tilts uz nākamo teksta bloku – vēl citā. Šāds vizuālais kods man atgādināja klavieru skaņdarbu apgūšanu mūzikas skolā, kad skaņdarba partitūru vizuāli sadalīju vairākos laukumos. Cik esmu novērojusi savu draugu diriģentu partitūrās, arī viņi atšķirīgu instrumentu vai balsu iestājas atzīmē ar dažādu krāsu zīmuliem. Un tad, brīvi citējot Reini, atliek tikai mehāniskās atkārtotības process, kamēr apgūsti materiālu. Minētajā projekta grāmatā Mete Edvardsenā uzskaita dažādus paņēmienus, kādos dzīvās grāmatas mēdz apgūt tekstu. Visoriģinālākie ir, piemēram, šādi: katra vārda pirmā burtā pierakstīšana, lappušu izraušana no grāmatas, zīmēšana (paralēli teksta atkārtotībai), teksta atcerēšanās rindkopās, teksta ierakstīšana audioformātā, teksta pārrakstīšana ar kreiso roku utt.

Satikšanās ar Gunta Bereļa *Agnesi un Tumsas valdnieku* notika Bērnu literatūras centra sarkanajos dīvānos, vienā no manām iemīļotākajām Nacionālās bibliotēkas lasītavām. Šajā vidē pavisam noteikti drīkst iekulties fantastikas piedzīvojumos, līdz ar to ļoti viegli identificējos ar Agneses interesi par maģiskām parādībām, par nezināmo, un, stāstam attīstoties, atmiņā uzplaiksnīja sapnis, par kuru jau labu laiku biju aizmirsusi. Pirms kādiem diviem gadiem vai pusotra samērā bieži sapņos klīdu pa Rīgas ielām, meklējot pamestu māju, kura katreiz atradās citā vietā – te kādā Cēsu ielas iekšpagalmā, te Andrejsalā, te pavisam nemanāmi iekļaujoties Elizabetes ielas cēlo namu apbūvē. Mana sapņu māja bija pamesta un pelēka, gluži kā Agneses apmeklētā. Sapņos nekad netiku tālāk par otrā stāva gaiteni, bet zināju un jutu, ka tur mitinās kādas paralēlas pasaules būtnes. Aiz pavērtajām otrā stāva istabas durvīm paguvu ieraudzīt vien lielu ēdamgaldu un milzu spoguļi pie sienas, putekļiem klātu vakariņu galda piederumu komplektu un smagu svečturi ar nodzisušām svecēm. Taču Agnesei grāmatā izdevās nokļūt aizvien tālāk un tālāk. Lasot drukātu grāmatu, jebkurā brīdī ir iespējams apstāties, ielikt grāmatzīmi, izdomāt savu domu vai vismaz to apdomāt, un tad lasīt tālāk, bet dzīvās grāmatas ir dzīvas – tās notiek šeit un tagad. Varbūt, ja kādam lasītājam ir pietiekamas drosmes vai bezkaunības rezerves, viņš varētu arī dzīvo grāmatu apstādināt, pašķirt lappusi atpakaļ un lūgt nolasīt vēlreiz to pašu rindkopu. Manā gadījumā Agate Bankava turpināja stāstu uz priekšu, es – te atgriezties grāmatas notikumos, te prātot par drosmes trūkumu iejaukties un par savu kādreizējo sapni, kurā trūka drosmes doties nezināmajā.

Lasīt grāmatu. Lasīt cilvēku. Lasīt cilvēku, kurš lasa grāmatu. Par šīm dažādajām pieredzēm domāju vēl aizvien, ik pa brīdim aizceļojot atpakaļ septembra sākumā. Toreiz laiks nepavisam nebija iesnaudies. Toreiz es lasīju Pēteri Krilovu, katru viņa žestu un perfekti artikulētos, gan vārdos, gan izteiksmē bagātīgos Alēna Furnjē *Lielā Molna* teikumus. Un nemaz neklausīju ieteikumam iekārtoties ērti un skatīties pa logu. Tagad gan. Tagad

veros pa logu un tagad laiks tur snauž – nebeidzamā, siltā pēcpusdienas saulrietā, tajā dienā, kad satikos ar veselām četrām grāmatām pēc kārtas un, dodoties mājup pa Akmens tiltu, vēroju virs Daugavas sastingušos mākoņkalnus. Laiks tagad snauž arī tajā lietainajā pēcpusdienā, kad upe bija ietērpusies bibliotēkas fasādes pelēkajā, Dzelzceļa tilta vertikāles mijās ar lietus straumīšu vertikālēm logā, un Rasas Jansones pārlicinoši monohromais, dziļais un laikpastāklīem atbilstošais balss tembris lika manus vaigus ieskaust asaru vertikālēm, klausoties Tonijas Morisones *Miļotās* stāstā.

Brīdis, kurā Metes Edvardsenas projekts sasniedzis Latviju, ir trāpīgi smeldzīgs un ekskluzīvs. Vēl tikko viens un vientuļš lasītājs savā drošajā, tomēr slēgtajā mājsaimniecības laiktelpā varēja (ja vien bija fiziska un emocionāla iespēja) beidzot nodoties nesteidzīgai iesākto, neizlasīto vai atlikto grāmatu lasīšanai. Pazīstu laimīgos, kam tas izdevās. Pazīstu arī nelaimīgos (sevi ieskaitot), kam izolētības uzspiestā vientulība laupīja jau tā biklo saskarsmi ne tikai ar ārpasauli, bet arī ar savu iekšpasauli un jebkādu vēlmi un spēju eksistēt viņpus bezgalīgas un neauglīgas kontemplācijas un apātijas uzvirdumiem. Un no citiem cilvēkiem plūstošie lasījumi uzšķērda jau dzīt sākušo samierināšanās rētu un sniedza ja ne cerīgu, tad vismaz atbalstošu sajūtu. Varbūt var meklēt zemapziņā iekodētus drošības apsolījumus no laikiem, kad mamma lasīja priekšā vakara pasaciņu. Dzīvo grāmatu lasījums rezonēja arī kā mierinājums, ka grāmatu nevajag izlasīt pareizi, tūlīt un tagad. Ka to drīkst lasīt lēni un pavisam nepareizi. Drīkst iesākt un atstāt plauktā pēc pirmās nodaļas (jo vienas grāmatas „izrāde” ilga 30 minūtes) un atsākt tad, kad būs pienācis īstais brīdis. Varbūt arī grāmatai reizēm ir jāatpūšas no lasītāja?

Foto: Liene Eicēna, festivāls Homo Novus

1. Jerofejevs V. *Maskava – Gailīši*. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2007. ([atpakaļ uz rakstu](#))
2. Laiviņa G. *Uzmanība kā ētikas forma*. Rīga: Latvijas Jaunā teātra institūts, 2020. ([atpakaļ uz rakstu](#))
3. Edvardsen M. et al. *Time Has Fallen Asleep in the Afternoon Sunshine. A Book on Reading, Writing, Memory and Forgetting in a Library of Living Books*. Oslo: Mousse Publishing & Oslo BIENNALEN, 2019. ([atpakaļ uz rakstu](#))

Dalies ar šo rakstu

